

Usenko Igor. Viktor Novytsky: an attempt at a scientific biography.

Introduction. Victor Izmailovich Novytsky played a significant role in the life of the pre-war Ukrainian Academy, in the development of historical and legal science and archival affairs. He was a researcher of the Commission for the study of Western Russian and Ukrainian law of the All-Ukrainian Academy of Sciences and scientist-archivist of the Kyiv Central Archive of Ancient Acts. In 1938, the scientist was shot on falsified charges, and his creative legacy was artificially withdrawn from scientific circulation. It seems that the time has come to restore justice to the scientist and to give a proper assessment of his scientific achievements.

The aim of the article. The reconstruction of the scientist's biography, clarification of the composition and evaluation of its scientific heritage.

Results. The life and creative activity of V.I. Novytsky, a Kyiv intellectual in the third generation, was markedly influenced by his family and the city environment, his participation in the propaganda work of the Socialist-Revolutionary Party during his high school and university years. He was persecuted by the tsar for participating in the student movement, later became a member of the Ukrainian Central Rada (Central Council of Ukraine). Before the revolution, the researcher, doing science at his own expense, became an author of a priority work on the history of the nobility of the 16th and 17th centuries. At the All-Ukrainian Academy of Sciences he prepared a number of problematic works on the history of Ukrainian law, in particular, of historiographical and methodological nature, developed the views of Mykhailo Hrushevsky on the stages of development of the law of the Ukrainian people. As a historian and archivist he was a profound connoisseur of act books, the author of interesting explorations of historical and geographical nature.

Conclusion. The life destiny of V.I. Novytsky, a jurist and historian of the first third of the twentieth century, seems quite instructive, and his creative achievements are still not really appreciated. Researchers have yet to return a number of his scientific works to scientific circulation, to fill numerous gaps in the biography of the scientist.

Key words: Ukraine, law, history of legal science, All-Ukrainian Academy of Sciences, Novytsky V.I., scientific biography, history of Ukrainian law, archival affairs, historiography.

DOI: 10.33663/0869-2491-2021-32-131-142

УДК 321 (091); 340 (091); 340.13

І. В. МУЗИКА,

кандидат юридичних наук, доцент
старший науковий співробітник*

ORCID: 0000-0002-8822-6156

ДЕРЖАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ПРАВОВЕ КРЕДО МИКОЛИ СКРИПНИКА

Досліджуються особливості теоретичного й ідеологічного обґрунтування М.О. Скрипником національної, судової та кримінально-правової політики в його концепції державно-правового розвитку радянської України. Висвітлення особливостей ідеологічної платформи й правового кредо М.О. Скрипника в ракурсі антропології права має важливе значення для характеристики його державотворчої діяльності як одного з основних теоретиків концепції «українського шляху до соціалізму».

Ключові слова: історія права, антропологія права, Микола Скрипник, українізація, радянська судова політика, радянська кримінальна політика, колективізм, український шлях до комунізму.

* **Muzyka Iryna**, Candidate of Juridical Sciences (Ph. D.), Docent, Senior Research Officer

Музыка И. В. Государственная деятельность и правовое кредо Николая Скрыпника

Исследуются особенности теоретического и идеологического обоснования Н.А. Скрыпником национальной, судебной и уголовно-правовой политики в его концепции государственно-правового развития советской Украины. Освещение особенностей идеологической платформы и правового кредо Н.А. Скрыпника в ракурсе антропологии права имеет важное значение для характеристики его государственной деятельности как одного из основных теоретиков концепции «украинского пути к коммунизму».

Ключевые слова: история права, антропология права, Николай Скрыпник, украинизация, советская судебная политика, советская уголовная политика, коллективизм, украинский путь к коммунизму.

Музыка Iryna. State activity and legal credo of Mykola Skrypnyk

Peculiarities of M. Skrypnyk's theoretical and ideological substantiation of national, judicial and criminal-legal policy in his concept of state-legal development of Soviet Ukraine are investigated. Coverage of the peculiarities of the ideological platform and legal credo of M. Skrypnyk in the aspect of the anthropology of law is important for characterizing his state activity as one of the main theorists of the concept of «Ukrainian path to communism».

Key words: history of law, anthropology of law, Mykola Skrypnyk, Ukrainization, Soviet judicial policy, Soviet criminal policy, collectivism, Ukrainian way to communism.

Актуальність теми. У сучасній юридичній науці значної актуальності набуває антропологічний підхід. Зокрема, одним з аспектів предмета юридичної антропології, як зазначає Ю. М. Оборотов, є розкриття і вивчення внутрішнього світу людини, який дає змогу їй реалізувати себе як творця правової і державної реальності¹. У цьому ракурсі науковий інтерес становить особистість Миколи Скрипника – однієї з ключових і водночас, суперечливих постатей в історії українського радянського державотворення.

Огляд літератури за тематикою дослідження. Окремі питання досліджуваної тематики висвітлені у публікаціях Ю. В. Бабка, І. О. Білокобильського, С. І. Білоконя, Л. І. Буряк, М. Ю. Виговського, Г. Г. Демиденка, В. О. Доценка, Г. Г. Єфименка, В. П. Замкового, І. М. Кошелівця, С. В. Кульчицького, І. Ф. Кураса, О. М. Любовець, А. Ф. Мацевича, Дж. Мейса, В. Ф. Солдатенка, І. Б. Усенка, В. А. Чеховича, Ю. І. Шаповала та ін.

Постановка проблеми дослідження. М. О. Скрипник вважається одним з основних теоретиків «українського шляху до соціалізму» та родоначальників такого специфічного феномену, як український національний комунізм. Висвітлення ідеологічної платформи й правових аспектів діяльності М. О. Скрипника як державного й політичного діяча, теоретика і організатора державного й національно-культурного будівництва в УСРР сприятиме об'єктивнішому відтворенню історико-правової реальності радянської доби.

Метою і завданням дослідження є вивчення теоретичного й ідеологічного обґрунтування М. О. Скрипником національної, судової та кримінально-правової політики в українському державотворчому процесі 1920 – поч. 1930-х років, яке дає можливість розкрити особливості його концепції державно-правового розвитку України.

Виклад основного матеріалу. Микола Олександрович Скрипник (13(25).01.1872–07.07.1933) – український радянський державний і партійний діяч, дійсний член (академік) Всеукраїнської академії наук (1929) та Білоруської

академії наук (1929), автор понад 700 публікацій з різних проблем історії революційного руху, проблем державного і національно-культурного будівництва. Вважається ініціатором утворення й послідовним прихильником існування окремої від РКП(б) Комуністичної партії (більшовиків) України. Біографія М. О. Скрипника доволі всебічно висвітлена у багатьох публікаціях, тому в рамках цієї статті немає потреби спинятися на ній докладніше.

У перші роки існування УСРР М. О. Скрипник активно просував і підтримував ідею самостійності української держави в союзі з РСФРР та іншими соціалістичними державами. Під час конфлікту Виконавчого Комітету Рад і Народного Секретаріату Української Народної Республіки з партійним керівництвом Російської Федерації з приводу проголошення II Всеукраїнським з'їздом Рад (17–19 березня 1918 р.) незалежності України надзвичайному повноважному посольству України до Москви, яке наприкінці березня 1918 р. очолив М. О. Скрипник, було доручено роз'яснити позицію українського уряду стосовно відносин з Росією. Мета посольства викладена М. О. Скрипником у спеціальній статті й виступі на засіданні ВЦВК РСФРР 01 квітня 1918 р., у яких він висловився за відновлення в Україні влади Рад і територіальної цілісності України та федеративних зв'язків з Росією. Однак федеративні відносини та ідея соборності українських земель не влаштували Й. В. Сталіна, який у розмові з головою ЦВК Рад України В. П. Затонським 04 квітня 1918 р. заявив: «Ми тут всі думаємо, що ЦВК України морально зобов'язаний знищити Таганрог і Ростов. Досить грати в уряд і республіку, здається досить, час кинути гру. Прохання передати копію цієї записки Надзвичайному Комітету, Донському Ревкому і ЦВК України. Нарком Сталін». Такий крок Сталіна як наркома у справах національностей глибоко обурих представників УСРР. У заяві, підписаній Головою Народного Секретаріату М. О. Скрипником з цього приводу, висловлювався найрішучіший протест проти виступу наркома Сталіна й, зокрема, наголошувалося, що «Таганрог є частиною території Української Народної Республіки і лише населення цієї території може заявляти, до якої Радянської федерації воно бажає належати – до Російської чи Української». Згодом російському компартійному керівництву вдалося залагодити конфлікт і примусити Сталіна зняти напругу².

На думку В. І. Огієнка, це була спроба українського компартійного керівництва відновити втрачену єдність українських земель у новому форматі. М. О. Скрипник закликав спочатку забезпечити національні права усіх національностей і лише після цього здійснювати «злиття націй»³.

Очевидно, ще з цього часу розпочалася негласна запекла боротьба Сталіна і Скрипника у двох вимірах: офіційному – підтримка комуністичної ідеології та політики російського компартійного керівництва щодо України, й неофіційному – намаганні М. О. Скрипника протистояти нівелюванню української державності й нищенню української мови.

Зокрема, не підтримав Скрипник керівництво російської компартії й у питанні про ліквідацію задекларованої самостійності УСРР та інших радянських республік під час обговорення національного питання на X з'їзді РКП(б). Так, ідея «автономізації» національних республік, озвучена в доповіді наркома у справах національностей Й. В. Сталіна, через критику української делегації не

була підтримана в резолюції з'їзду про чергові завдання партії в національному питанні⁴. Під час обговорення звіту ЦК на XI з'їзді РКП(б) (27 березня – 2 квітня 1922 р) М. О. Скрипник зосередив увагу делегатів на ремарці Леніна у справі П'ятова, з якої випливало, що Україна – це все-таки незалежна республіка. «Для мене має деяке показове значення, – говорив він, – мимохідь кинута заява тов. Леніна, що Україна, між іншим і на щастя, є самостійною державою. Товариші, це мимохідь кинуте зауваження розв'яже життєве питання»⁵. У своєму виступі на XI з'їзді РКП(б) М. О. Скрипник наголосив: «Єдина і неподільна Росія – гасло не наше. Ми нічого спільного не можемо мати з цим гаслом. ... ми маємо перед собою цілком визначене явище так щодо України, як і щодо інших радянських республік. Є тенденція щодо ліквідації тої державності робітників і селян, здобутої силою робітників і селян цієї країни. Питання про ліквідацію робітничо-селянської державності України тут також ставлять окремі прибічники змінюхівців. І тому треба прийняти заяву тов. Леніна, що має політичне значення у розумінні відмежування нашої партії від змінюхівських настроїв»⁶.

Після офіційного оформлення утворення СРСР ця боротьба загострилася. На нараді в ЦК РКП(б) з відповідальними працівниками національних республік і областей, яка відбулася 9–12 червня 1923 р., Й. В. Сталін звинуватив Х. Г. Раковського і М. О. Скрипника у тому, що замість побудови єдиної держави у формі федерації вони бажають творити конфедерацію держав⁷.

Водночас доволі суперечливою видавалася позиція М. О. Скрипника в дискусії про правове становище української держави в ході боротьби проти «українського націоналізму» у вигляді «волобуєвщини». Зокрема, у надрукованому в «Більшовику України» листі до Д. Лебеда він наголошував, що погляди М. Волобуєва не можна вважати українським націоналізмом. Також зауважив, що «Українська Соціалістична Радянська Республіка, як суверенна держава в складі єдиної Республіки, Союзу Радянських Соціалістичних Республік, і є самостійна і незалежна Україна. Виступати проти цього – значить допомагати Волобуєвим»⁸.

Попри критику тактики політики українізації свого попередника О. Я. Шумського та її прорахунків, М. О. Скрипник фактично залишався активним прихильником політики українізації. Після призначення його на посаду наркома освіти, продовжив проводити курс на українізацію, але в ортодоксально-більшовицькому ідеологічному оформленні, оскільки ідеологічна позиція О. Я. Шумського, якого звинуватили в націонал-ухильництві, була піддана нищівній критиці і увійшла в політичну лексику під ярликом «шумськізм»⁹.

Зокрема, 06 липня 1927 р. ВУЦВК і РНК УСРР схвалили постанову «Про забезпечення рівноправності мов та про сприяння розвитку української культури»¹⁰. Цей кодифікаційний акт замінював усі попередні нормативні акти стосовно українізації, зокрема, декрет РНК УСРР «Про заходи у справі українізації шкільно-виховних і культурно-освітніх установ» від 27 липня 1923 р., постанови ВУЦВК та РНК УСРР «Про заходи забезпечення рівноправності мов та про допомогу розвитку української мови» від 01 серпня 1923 р. та «Про заходи термінового проведення повної українізації радянського апарату» від 30 квітня 1925 р., в якій з 01 січня 1926 р. передбачався перехід на українську мову всіх державних установ¹¹.

У новій постанові наголошувалося, що знання російської мови залишається й на майбутнє обов'язковим, оскільки «є засобом взаємин з найбільшою наці-

ональною меншістю на Україні і з народами всієї спілки, зокрема з російським народом, і вважаючи, що в сучасних умовах російська мова перестала бути засобом пригнічення в руках привілейованих клас, і, навпаки, є засобом прилучення української культури до високо розвиненої, що має світове значіння – російської культури, Робітничо-Селянський Уряд України визнає за потрібне все ж таки протягом найближчого часу зосередити увагу держави на поширення знання української мови. Формальна рівність, що визнавалася до цього часу між двома найбільш поширеними на Україні мовами – українською та російською – недостатня. Щоб усунути таку нерівність, Робітничо-Селянський Уряд вживає низки практичних заходів, які, додержуючи рівноправність мов всіх національностей, що є на території України, мусять забезпечити українській мові місце, відповідне числу та питомій вазі українського народу на території УСРР».

З цього часу життєвим кредо М. О. Скрипника стало керівництво процесом українізації, й зокрема, узаконення відповідної політики в законодавстві УСРР. Утім, його діяльність на цій ниві отримала доволі суперечливі оцінки науковців. Дослідниками ролі наркома в здійсненні політики українізації переважно наголошується на суперечливості його поглядів, а засоби досягнення мети відокремлюються від самої мети. Зокрема, як зазначає С. В. Кульчицький, одні вбачають у політиці українізації зняття для національного відродження, роблять акцент на дерусифікації. Інші зосереджують увагу на укорінненні влади¹².

Лавірування М. О. Скрипника в ідеологічній аргументації і здійсненні політики українізації між різними угрупованнями всередині партії і Й. Сталіним, на нашу думку, свідчить не про суперечливість його поглядів, а про утилітарний підхід у намаганні реалізувати власну концепцію державно-правового розвитку. Передусім він тлумачив українізацію як «діяльність компартії та радянської влади, щоб до цього часу, до Жовтневої революції пригнічений і поневолений український народ, працюючи маси, організувати в робітничо-селянську державність і цим самими виводити з минулого стану пригнічення і розвивати культуру, підносити її і рухатися далі шляхом комуністичного будівництва»¹³. Зокрема, намагався активно протистояти сталінській політиці денационалізації та боротьбі з т. зв. ухилами від офіційної сталінської ідеології. На перший погляд такі намагання здаються суперечливими, адже, з одного боку, він протиставляв українізацію «буржуазному націоналізму», який більшовицьким керівництвом КП(б)У розумівся як ідеологія національної виключності і шовінізм. З другого боку, він засуджував «буржуазний космополітизм» як заперечення будь-якої національної культури. Також М. О. Скрипник протистояв ставленню марксистів і особисто В. І. Леніна до міжнародних проблем як до другорядних, зокрема, скептичному ставленню Леніна до патріотизму, порівняно к класовими завданнями світового пролетаріату.

Суто утилітарною стосовно втілення його моделі державного будівництва була й позиція М. О. Скрипника у розв'язанні проблеми, за його висловом, «зросійщення» Червоної армії. Зокрема, у доповіді на II окружній партійній конференції Українського військового округу (квітень 1924 р.) він зазначав, що Червона армія не мусить сприйматися народами СРСР як «російська» армія, оскільки в такому випадку вона сприйматиметься як окупаційна. Тому у будівництві й діяльності Червоної армії М. О. Скрипник, дотримувався принципу *класового інтернаціоналізму* й

пропонував проводити роботу так, щоб найвідсталіші і попереднім ходом історії пригнічені колоніальною, імперіалістичною Російською імперією народи зрозуміли, що Червона армія складається не з «росіян» взагалі, а з робітників і селян, що захищають не національні інтереси, а інтереси комуністичної, революційної радянської влади. Представники комуністичної партії, представники робітників і селян, майбутнього комуністичного ладу, завойованого їхніми силами, стоять на становищі інтернаціональної Червоної армії, що не є носієм ідеї русько-української або іншої, а за те, щоб «вістря багнета червоноармійця виступало як вістря червоне, а не пофарбоване якимось кольором». Зміновіхівці ж вважають Червону армію носієм російської національної ідеї. «Ці думки не мають з нашими нічого спільного». Тому резолюцію ПУУВО слід доповнити рішенням командування на чолі з тов. Фрунзе про переведення навчальних закладів на українську мову з обов'язковим навчанням обох команд, про переведення на українську мову територіальних і лінійних частин, – що вже здійснюється, – з тим, щоб поступово нашу армію зробити армією, що говорила б українською мовою, користувалася б у роботі українською мовою. Перед українським селянином, що вступить до лав Червоної армії, кожен з політробітників і командирів буде виступати як комуніст, а не як росіянин, як людина, що передає комуністичні думки, а не як людина, що її вони можуть зрозуміти лише навчившись розмовляти російською мовою¹⁴.

Важливим аргументом у пошуках пояснень теоретичних засад і способів практичного втілення державницької і національної політики М. О. Скрипника є його бачення характеру й завдань судової та кримінально-правової політики. Зокрема, визначальним для характеристики його методів втілення концепції державо-правового розвитку України є констатація ним як правомірного введення до системи покарань обмеження майнових прав нетрудаючих. Обмеження у правах (або позбавлення прав) дещо згодом буде запроваджено у вигляді інституту «пораження в правах» постановою ЦВК і РНК СРСР від 13 жовтня 1929 р. «Про зміну і доповнення основних засад кримінального законодавства Союзу СРР і союзних республік від 31 жовтня 1924 р.»¹⁵. Ця постанова, на думку О. М. Мироненка, стала правовим підґрунтям початку сталінської епохи масових репресій¹⁶. Лідери більшовиків, й зокрема М. О. Скрипник, чітко розуміли, що залучити до комуністичного будівництва багатомільйонне населення колишньої імперії, яке переважно складалося з селянства, можливо лише насильницьким шляхом. Тим більше, що методи масових насильницьких дій проти мирного населення вже застосовувалися під час так зв. червоного терору. В системі правових цінностей тодішнього компартійного керівництва права свободи і безпека індивіда не мали значення засадничої цінності, оскільки в марксистсько-ленінській теорії пріоритетними визнавалися колективістські (класові, пролетарські) цінності і не підтримувалися індивідуалістичні.

Згодом, як відомо з численних архівних документів і наукових досліджень, низка соціальних, економічних та політичних перетворень у часи непу та політики індустріалізації й колективізації здійснювалася більшовицьким керівництвом методами масових репресій у всіх сферах життя суспільства (від партійних лідерів, урядовців, чиновників і керівників усіх рівнів, військових – до простих селян). Ідеологічним виправданням масових репресій М. О. Скрипник вважав необхідність оборони від інтервенції закордонної буржуазії, зокрема,

моральної інтервенції, а також непманської буржуазії, непролетарських прошарків проти інтересів трудящих, робітничо-селянської влади і комуністичної системи власності, завоювань Жовтневої революції. Відповідно кримінальна політика радянської влади, на його думку, мала оборонний характер¹⁷.

Зокрема, М. О. Скрипник наголошував, що радянське кримінальне право має характер громадський, соціальний, *антиіндивідуалістичний*, на протигагу кримінальному праву буржуазному, побудованому на притаманних буржуазному суспільству засадах індивідуалізму¹⁸.

Власне, заперечуючи індивідуалізм, М. О. Скрипник ґрунтувався на колективістській концепції демократії, якій притаманні такі основні риси: заперечення автономності особистості; первинність народу у здійсненні влади; однорідність народу за складом; абсолютність влади більшості. Відповідно, масовий терор розглядався ним як один із ефективних, якщо не основних, засобів боротьби з контрреволюцією ще у 1917–1918 рр. Так, він входив до складу Комісії по боротьбі з контрреволюцією, створеної 21 листопада 1917 р. за ініціативою Ф. Дзержинського при Петроградському військово-революційному комітеті. На той час М. О. Скрипник доволі схвально ставився до тактики масового терору. У доповіді на І з'їзді КП(б)У 08 липня 1918 р., проголошуючи головним завданням робітничого класу «не дати створити поміщикам і капіталістам, контрреволюціонерам апарат і силу, що змогла б взяти владу в свої руки», він констатував: «...розвиток масового терору – ось завдання, яке стоїть перед нами, ... усувати окремих осіб – ось шлях, що лежить перед трудящими масами України»¹⁹.

Визначити сутність правового кредо М. О. Скрипника надає можливість його бачення судової і кримінально-правової політики в період перебування на посаді народного комісара юстиції (з квітня 1922 р.) й генерального прокурора УСРР (з січня 1923 р. за сумісництвом), викладене в праці «Кримінальна політика радянської влади», виданій у Харкові 1924 р. Зокрема, він наголошує, що великим лицемірством є заяви буржуазних юристів, що радянський суд не може бути визнаний таким через відкрите визнання його класовим судом і відкрите визнання й ним самим, і всією Радянською республікою прямим знаряддям диктатури пролетаріату. «Суд і кримінальне право будь-якої країни є класовими. Буржуазна фікція неklasовості, позакласовості, надкласовості глибоко лицемірні і має своїм завданням гіпнотизувати маси трудящих, примусивши їх визнати виражене в кримінальному праві буржуазних держав, право загальним, таким, що захищає інтереси усіх класів. Ця фікція має своїм завданням приглушити й послабити боротьбу робітничого класу проти буржуазії на одній з ділянок фронту цієї боротьби, на фронті кримінального права. Наше завдання, навпаки, завжди і в усьому, в тому числі в сфері кримінального права, відкрито визнати й сказати, що будь-яке суспільне явище, кожен громадський орган є і не може бути нічим іншим, як проявом класової боротьби. Наш суд і наше кримінальне право є класовим судом і класовим кримінальним правом... Кримінальне право кожної держави не тільки виражає інтереси пануючого в цій державі класу, але класову сутність, класове обличчя. ... Це повинно відбитися і в кримінальній політиці, яка проводиться пролетаріатом»²⁰.

Поряд з тим М. О. Скрипник критикує погляди змінювачів стосовного того, що кримінальне право Радянської республіки не є протиставленням

кримінальному праву буржуазно-демократичних країн, а є зіставленням йому. Він доводить, що радянське кримінальне право не є модифікацією кримінального права «загального», як і кримінальне право буржуазних країн. Тому, що, на його думку, «кримінального права загального» не існує, як не існує «держави загальної». Історія знає лише два типи держав: держава меншості імущих (феодально-кріпосницькі, буржуазні і т.п.), а з іншого боку, як протилежність, яка їх виключає – республіка трудящих. Побудувати загальний теоретичний дах над цими двома протилежними і взаємовиключними типами держави ніяким еkleктикам «зміновіхівства» не вдасться. Також не вдасться створити загальнотеоретичний дах і для кримінального права буржуазних країн, спрямованого на зміцнення влади буржуазії, і радянського, спрямованого на зміцнення республіки трудящих. Тому, наголошує він, Радянська республіка створила не модифікацію «кримінального права загального», не новий «вираз» його і т.п., але створила нове кримінальне право, яке суттєво і в усьому від старого права відрізняється, є йому протилежним і таким, що його виключає²¹.

Відповідно до сказаного М. О. Скрипник визначав такі завдання радянського суду: захист від класових противників та нестійких елементів з середовища самих трудящих завоювань пролетарської революції, робітничо-селянської влади, класової системи власності, інтересів і прав трудящих і нетрудящих (але похідним для суду є не право громадянина, як такого в якості нетрудящого, але право Радянської республіки, що зачіпає правопорушенням їх інтереси); сприяння й допомога подальшому розвитку порядку і ладу, встановленому пролетарською революцією; зміцнення і подальший розвиток досягнень Жовтневої революції та капіталістичної системи власності, що має замінити капіталізм. Водночас він декларував цілком ідеалістичний на той час гуманістичний підхід щодо ставлення до злочинця, який реально ніколи не застосовувався в період сталінських репресій. Стосовно самого злочинця, наголошував він, завданням радянського суду є не вплив на злочинця з метою завдати йому той або інший збиток, муку як кару, покарання, але забезпечити суспільство з метою запобігання новим злочинам як з боку того, хто скоїв їх, так і з боку нестійких елементів суспільства, а також з метою позбавлення злочинця можливості скоювати подальші злочини²².

Варто також додати, що М. О. Скрипник був палким і послідовним прихильником і провідником курсу на «революційну законність», перебуваючи на посадах народних комісарів внутрішніх справ (з липня 1921 р.) і юстиції (з квітня 1922 р.), генерального прокурора УСРР (з січня 1923 р. за сумісництвом). Своє бачення й обґрунтування революційної законності М. О. Скрипник висловив у статті «Революційна законність», виданій у 1925 р., де зазначалося: «Революційна законність є об'єднання принципів революції з принципами законності. В буржуазному суспільстві законність є одним із знарядь для пригноблення працюючих мас. Дух законності, підлеглості буржуазним законам є найбільш шкідливим для революційного руху; дух легальності витравлює революційний рух. І на початку революції ми намагалися замінити законність поняттям революційної доцільності, після переходу до нових економічних форм життя ми замінюємо законну революційність революційною законністю; революційна законність є підпорядкованість існуючим формам революційного життя, уведення життя в певні рамки законів, утворених революцією. ... Нашим основним завданням є знищення цього (на місцях) свавілля, запровадження ре-

волюційної законності на місцях, бо від цього залежить значною мірою здійснення змички селянства і робітництва... Дух революційної законності є втіленням у свідомості кожного радянського робітника... що він є агентом Радянської влади, захищає інтереси робітничого класу і селянства й повинен підлягати законам влади робітників і селян. Отже революційна законність є однією з основних підвалин радянського будівництва»²³. Як бачимо, і тут він твердо обстоював ідею необхідності всебічного захисту завоювань пролетарської революції та сприяння й допомоги подальшому розвитку, встановленого нею порядку і ладу – диктатури пролетаріату.

Завдяки послідовній позиції М. О. Скрипника здійснення курсу на революційну законність в Україні мало деякі відносно позитивні аспекти. Як зазначає І. Б. Усенко, в Україні небезпеки позасудової адміністративної висилки та інших позасудових присудів аж до смертної кари вдалося уникнути завдяки твердій позиції тогочасного партійного і державного керівництва, зокрема М. О. Скрипника. Позиція щодо недопущення позасудової розправи була висловлена ним ще в доповіді на 4-1 сесії ВУЦВК 8-го скликання. Зокрема, він наголосив: «...З гордістю ми заявляємо перед обличчям Республіки, що в нас на території України Радянська влада не застосовує позасудової розправи. Ми знайшли шляхи розбору, усунення і боротьби з нашими ворогами, в тому числі і політичними противниками, і державними злочинцями, шляхом судових органів, за допомогою надзвичайних сесій». Ще до прийняття Положення про судоустрій, затвердженого Постановою ВУЦВК від 17 липня 1922 р., в УСРР була започаткована оригінальна система так званих надзвичайних сесій, на яких розглядалися справи про контрреволюційні злочини тощо. Детальну інструкцію надзвичайним сесіям 03 серпня 1922 р. затвердили М. О. Скрипник та В. М. Манцев. Важливою складовою реалізації курсу на революційну законність була реформа судового апарату відповідно до Положення про судоустрій УСРР, затвердженого ВУЦВК 16 грудня 1922 р. Надзвичайні сесії після прийняття положення продовжили існувати при губернських судах. Утім, наголошує І. Б. Усенко, збереження надзвичайної юстиції, хоча й у прогресивній формі надзвичайних сесій, порівняно з Росією, мало відповідало ідеалам демократичного й гуманного правосуддя²⁴.

Висновки З точки зору антропології права варто погодитися з висновком Дж. Мейса і В. Ф. Солдатенка, що більш-менш переконливі пояснення різних позицій і кроків М. О. Скрипника в сфері державної і партійної політики варто шукати в його ідейно-психологічній сфері. Поряд з тим, на нашу думку, лавірування в ідеологічному обґрунтуванні практичної діяльності М. О. Скрипника пояснюється його утилітарним ставленням (як і ставленням більшості більшовицьких лідерів) до ідеології як до дієвого пропагандистського засобу досягнення цілей у державному будівництві.

Кінцевою метою процесу соціалістичного будівництва, на нашу думку, М. О. Скрипник вважав не розбудову, за висловом М. Виговського, «комуністичного оазису українського зразка»²⁵, а створення робітничо-селянської державності як єдиного трудового товариства на принципі інтернаціоналізму і комуністичної форми власності. Перехідним етапом на шляху до цієї мети М. О. Скрипник убачав національне визволення та розвиток культури самодіяльних широких робітничо-селянських мас у процесі національного розвитку, який він вважав стадією процесу соціалістичного будівництва²⁶.

На шляху до досягнення цієї мети у свідомості М.О.Скрипника, в руслі тогочасного розуміння державно-правових явищ і процесів, відбулося перенесення пріоритетів з прав та інтересів особистості на колективні інтереси – декларативно на інтереси пролетаріату, реально – на інтереси і прагнення компартійної верхівки. Людина не розглядалася ним як вища цінність і «міра всіх речей». Пріоритетними були інші цінності – «світова революція і диктатура пролетаріату», ліквідація класового поділу суспільства, захист і побудова соціалістичної держави, що, зокрема, підтверджується його баченням «революційної законності» та судової й кримінально-правової політики в українському державотворчому процесі.

Відповідно до змісту концепції державно-правового розвитку УСРР М.О.Скрипника можна дійсно вважати одним з основних теоретиків «українського шляху до соціалізму». Утім, сама концепція майбутньої соціалістичної держави, викладена в його творчій спадщині, як уявляється, не є теорією українського національного комунізму, як її характеризують деякі дослідники, й чекає на поглиблене вивчення істориками права.

1.Оборотов Ю.Н. Традиции и обновление в правовой сфере: вопросы теории (от познания к постижению права). Одесса: Юридична література, 2002. С.40. 2.Мейс Джеймс, Солдатенко В.Ф. Нарком Микола Скрипник (1919–1927 рр.). *Український історичний журнал*. 2002. № 2. С.77–78. 3.Огієнко В.І. Виступ на круглому столі «М. Скрипник у національній та історичній пам'яті». *Гілея*. Вип.61 (№ 6). Київ, 2012. С.19. 4.Національне питання в Україні ХХ – початку ХХІ ст.: історичні нариси. Київ, Ніка-Центр, 2012. С.177–178. 5.Кульчицький С.В. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919–1928). Київ: Основи, 1996. С.284. 6.Скрипник Микола. Статті й промови з національного питання = Articles and Speeches on the Nationalities Question / упоряд. І.Кошелівець. Мюнхен: Сучасність, 1974. С.20–21. 7.Національне питання в Україні ... С.175. *Чехович В.А.* Проблеми національно-державного будівництва України в роки непу. Харків: Ін-т внутрішніх справ, 1995. С.16. 8.Національне питання в Україні ... С.210. 9.Див. «Українізація» 1920–30-х років: передумови, здобутки, уроки: кол. монографія. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2003. С.46–55. 10.Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1927 рік / Народний комісаріат юстиції. Харків: Укргозловіт, 1927. № 34. Ст.157. 11.Чехович В.А. Там само. С.35. 12.Кульчицький С.В. Виступ на круглому столі «М.Скрипник у національній та історичній пам'яті». *Гілея*. Вип.61 (№ 6). Київ, 2012. С.10. 13.Національне питання в Україні ХХ – початку ХХІ ст.: історичні нариси. Київ: Ніка-Центр, 2012. С.212. 14.Скрипник М. Статті й промови з національного питання. Мюнхен: Сучасність, 1974. С.43, 45. 15.СЗ ССРСР. 1929. № 67. Ст. 627. 16.Мироненко О.М. Кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство на службі тоталітарній системі. *Правова ідеологія і право України на етапі становлення тоталітарного режиму (1929–1941)*. Київ: Інститут держави і права ім.В.М.Корсецького НАН України, 2001. С.150–163. 17.Скрипник Н.А. Уголовная политика Советской власти. *Антологія української юридичної думки: в 10 т. Т.9: Юридична наука радянської доби*. Київ: Видавничий дім «Юридична книга», 2004. С.62–63. 18.Скрипник Н.А. Уголовная политика Советской власти ... С.59–60. 19.Скрипник М.О. Вибрані твори. Київ: Україна, 1991. С.108. 20.Скрипник Н.А. Уголовная политика Советской власти ... С.52, 61–62. 21.Скрипник Н.А. Уголовная политика Советской власти ... С.56–57. 22.Скрипник Н.А. Уголовная политика Советской власти ... С.58–59, 60, 61, 67. 23.Скрипник М.О. Революційна законність. *Вибрані твори*. Київ: Україна, 1991. С.215–216. 24.Усенко І.Б. Україна в роки непу: доля курсу на революційну законність. Харків: Ун-т вн. справ, 1995. С.47–49. 25.Виговський М. Національні пріоритети політичної діяльності Миколи Скрипника (історіографічний дискурс). *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: міжвід. зб. наук. пр.* 2005. Вип.13. С.165. 26.Скрипник М. Статті й промови з національного питання. Мюнхен: Сучасність, 1974. 270 с.

References

1. Oborotov YU.N. Traditsii i obnovleniye v pravovoy sfere: voprosy teorii (ot poznaniya k postizheniyu prava). Odessa: Yuridichna literatura, 2002. S. 40. [rus]. 2. Meys Dzheyms, Soldatenko V.F. Narkom Mykola Skrypnyk (1919–1927 rr.). *Ukrayins'kyi istorychnyy zhurnal*. 2002. № 2. S. 77–78. (ukr) 3. Ohiyenko V.I. Vystup na kruhloму stoli «M. Skrypnyk u natsional'niy ta istorychniy pam'yati». *Hileya*. Vypusk 61 (№ 6). Kyiv, 2012. S. 19. [ukr]. 4. Natsional'ne pytannya v Ukraini KHKH – pochatku XXI st.: istorychni narysy. Kyiv: Nika-Tsentr, 2012. S. 177–178. [ukr]. 5. Kul'chyts'kyi S.V. Komunizm v Ukraini: pershe desyatyrichchya (1919–1928). Kyiv: Osnovy, 1996. S. 284. [ukr]. 6. Skrypnyk Mykola. Statti y promovy z natsional'noho pytannya = Articles and Speeches on the Nationalities Question / uporyad. I. Koshelivets'. Myunkhen: Suchasnist', 1974. S. 20–21. [ukr]. 7. Natsional'ne pytannya v Ukraini ... S. 175. Chekhovych V.A. Problemy natsional'no-derzhavnogo budivnytstva Ukrainy v roky nepu. Kharkiv: In-t vnutrishnikh sprav, 1995. S. 16. [ukr]. 8. Natsional'ne pytannya v Ukraini ... S. 210. [ukr]. 9. Dyv. «Ukrayinizatsiya» 1920–30-kh rokiv: peredumovy, zdobutky, uroky: kol. monohrafiya. Kyiv: In-t istoriyi Ukrainy NAN Ukrainy, 2003. S. 46–55. [ukr]. 10. Zbirnyk uzakonen' ta rozporядzhen' robitycho-selyans'koho uryadu Ukrainy za 1927 rik / Narodnyy komisariat yustytysiyi. Kharkiv: Ukrholovlit, 1927. № 34. St. 157. [ukr]. 11. Chekhovych V.A. Tam samo. S. 35. [ukr]. 12. Kul'chyts'kyi S.V. Vystup na kruhloму stoli «M. Skrypnyk u natsional'niy ta istorychniy pam'yati». *Hileya*. Vyp. 61 (№ 6). Kyiv, 2012. S. 10. [ukr]. 13. Natsional'ne pytannya v Ukraini KHKH – pochatku XXI st.: istorychni narysy. Kyiv: Nika-Tsentr, 2012. S. 212. [ukr]. 14. Skrypnyk M. Statti y promovy z natsional'noho pytannya. Myunkhen: Suchasnist', 1974. S. 43, 45. [ukr]. 15. SZ SSSR, 1929, N 67, st. 6.27. [rus]. 16. Dyv.: Myronenko O.M. Kryminal'ne ta kryminal'no-protesual'ne zakonodavstvo na sluzhbi totalitarniy systemi. *Pravova ideolohiya i pravo Ukrainy na etapi stanovlennya totalitarnoho rezhymu (1929–1941)*. Kyiv: Instytut derzhavy i prava im. V.M. Korets'koho NAN Ukrainy, 2001. S. 150–163. [ukr]. 17. Skrypnyk N.A. Uholovnyaya polytyka Sovet'skoy vlasty. *Antolohiya ukraiyins'koyi yurydychnoyi dumky*. V 10 t. T. 9: Yurydychna nauka radyans'koyi doby. Kyiv: Vydavnychyy dim «Yurydychna knyha», 2004. S. 62–63. [ukr]. 18. Skrypnyk N.A. Uholovnyaya polytyka Sovet'skoy vlasty ... S. 59–60. 19. Skrypnyk M.O. Vybrani tvory. Kyiv: Ukrainyana, 1991. S. 108. [ukr]. 20. Skrypnyk N.A. Ugolovnyaya politika Sovetskoy vlasti ... S. 52, 61–62. [ukr]. 21. Skrypnyk N.A. Ugolovnyaya politika Sovetskoy vlasti ... S. 56–57. [ukr]. 22. Skrypnyk N.A. Ugolovnyaya politika Sovetskoy vlasti ... S. 58–59, 60, 61, 67. [ukr]. 23. Skrypnyk M.O. Revolyutsiyna zakonnist'. *Iybrani tvory*. Kyiv: Ukrainyana, 1991. S. 215–216. [ukr]. 24. Usenko I.B. Ukrainyana v roky nepu: dolya kursu na revolyutsiynu zakonnist'. Kharkiv: Un-t vn.sprav, 1995. S. 47–49. [ukr]. 25. Vyhovs'kyi M. Natsional'ni priorytety politychnoy diyal'nosti Mykoly Skrypnyka (istoriohrafichnyy dyskurs). *Problemy istoriyi Ukrainy: fakty, sudzhennya, poshuky*: Mizhvid. zb. nauk. pr. 2005. Vyp. 13. S. 165. [ukr]. 26. Skrypnyk M. Statti y promovy z natsional'noho pytannya. Myunkhen: Suchasnist', 1974. 270 s. [ukr].

Muzyka Iryna. State activity and legal credo of Mykola Skrypnyk.

Peculiarities of M. Skrypnyk's theoretical and ideological substantiation of national, judicial and criminal-legal policy in his concept of state-legal development of Soviet Ukraine are investigated. Coverage of the peculiarities of the ideological platform and legal credo of M. Skrypnyk in the aspect of the anthropology of law is important for characterizing his state activity as one of the main theorists of the concept of «Ukrainian path to communism».

From the point of view of anthropology, convincing explanations of M. Skrypnyk's various positions and steps in the sphere of state and party policy should be sought in his ideological and psychological sphere. At the same time, in our opinion, maneuvering in the ideological substantiation of M. Skrypnyk's practical activity is explained by his utilitarian attitude to ideology as an effective propaganda means of achieving goals in state-building.

In our opinion, M. Skrypnyk considered the ultimate goal of the process of socialist construction not to be the development of a “communist oasis of the Ukrainian model,” but the creation of a workers' and peasants' statehood as a single labor society based on internationalism and

communist ownership. M. Skrypnyk saw the national liberation and development of the culture of amateur broad masses of workers and peasants in the process of national development, which he considered a stage in the process of socialist construction, as a transitional stage on the way to this goal.

An important argument in the search for explanations of the theoretical foundations and ways of practical implementation of state and national policy of M. Skrypnyk is his vision of the nature and objectives of judicial and criminal policy. M. Skrypnyk emphasized that Soviet criminal law has a public, social, anti-individualistic character, as opposed to bourgeois criminal law, built on the principles of individualism inherent in bourgeois society.

On the way to achieving this goal in the mind of M. Skrypnyk, in line with the then understanding of state and legal phenomena and processes, there was a transfer of priorities from the rights and interests of the individual to the collective interests - declaratively to the interests of the proletariat. Man was not seen by him as the highest value and "measure of all things." Priority was given to other values: the "world revolution and the dictatorship of the proletariat," the elimination of the class division of society, and the defense and construction of the socialist state.

According to the content of the concept of state and legal development of the USSR, M. Skrypnyk can really be considered one of the main theorists of the "Ukrainian path to socialism." However, the very concept of the future socialist state, set out in its creative heritage, does not seem to be a theory of Ukrainian national communism, as characterized by some researchers, and awaits a deeper study by historians of law.

Key words: history of law, anthropology of law, Mykola Skrypnyk, Ukrainization, Soviet judicial policy, Soviet criminal policy, collectivism, Ukrainian way to communism.

DOI: 10.33663/0869-2491-2021-32-142-151

УДК 342.4

А. Ю. ІВАНОВА,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник*
ORCID: 0000-0002-7344-4505

ПРАВОВА ПРИРОДА ІНСТИТУТУ «ВЕТО» В УКРАЇНІ ТА СВІТІ: ІСТОРИКО-ПОРІВНЯЛЬНИЙ НАРИС*

У статті міститься загальний огляд історії розвитку інституту вето в Україні та світі, порівнюється його правова природа в різних державах та різні історичні періоди.

Ключові слова: Україна, вето, президент, парламент, повноваження, консенсус.

Иванова А. Ю. Правовая природа института «вето» в Украине и мире: историко-сравнительный очерк.

В статье содержится общий обзор истории развития института вето в Украине и мире, сравнивается его правовая природа в различных государствах и различные исторические периоды.

Ключевые слова: Украина, вето, президент, парламент, полномочия, консенсус.

Ivanova Anastasiia. Legal Nature of the "Veto" in Ukraine and the World: historical and comparative essay.

The article provides an overview of the history of the veto evolution in Ukraine and the world, compares the legal nature of this institution in different countries and different times.

Key words: Ukraine, veto, president, parliament, powers, consensus.

* **Ivanova Anastasiia**, Candidate of Juridical Sciences (Ph. D.), Senior Research Officer